

Esmeralda Mustafić

ZNAČENJSKA KATEGORIJA POGODBE U BOSANSKOM JEZIKU

Sažetak

Pogodba uključuje prilično širok značenjski opseg. Samo definiranje pogodbe podrazumijeva istraživanje logike i njenih postavki logičkih sudova. Samim tim, dolazi se do zaključka da je značenjsko polje pogodbe usko povezano sa filozofijom. Unatoč različitim značenjskim odnosima pogodba se može univerzalno definirati kao uvjet za izvršenje određene radnje. Ovisno o tome da li je taj uvjet realan, potencijalan ili irealan, radnja će se izvršiti, možda izvršiti ili se neće izvršiti.

Ključne riječi: *pogodba, logika, uvjet, pogodbeni klauza*

O pogodbi

Pogodba uključuje relativno širok značenjski opseg. Samo definiranje pogodbe podrazumijeva istraživanje logike i njenih postavki logičkih sudova. Samim tim, dolazi se do zaključka da je značenjsko polje pogodbe usko povezano sa filozofijom.

Ljudski govor se sastoji od cjelina koje se u logici i gramatici nazivaju rečenicama. Logika smatra da korištenjem rečenica čovjek iznosi svoj sud. Sud je spoj pojmova kojim se nešto može potvrditi ili zaniijekati. Ono što je bitno istaknuti je činjenica da sud nije svaka izrečena smisla jedinica. Ako se spoje pojmovi *nebo* i *plavo*, dobijamo pojam *plavo nebo* koji u svojoj osnovi prenosi neko značenje, ali to nije sud, nego novi pojam koji je po svojoj strukturi složen.

Kod tumačenja strukture sudova postoje samo dvije opcije – sud mora biti ili istinit ili neistinit, svako drugačije tumačenje je nepravilno, tj. pogrešno. Na primjer, ako se kaže da je *nebo plavo* onda to nužno mora biti ili istinito ili neistinito, opcija u kojoj se možda navodi činjenica da nebo nije uvijek plavo, da je nekad tmurno ili sivo ne postoji i takvo tumačenje suda bi se smatralo pogrešnim.

Postoji mnogo vrsta sudova, ali oni koji su značajni za ovaj rad su hipotetički. Logika se i ne bavi previše tumačenjem i pružanjem ovih sudova. Hipotetički sudovi se prepoznaju po pogodbenim

rečenicama unutar svog ustrojstva, i obično u sebi imaju veznik *ako*. U ovakvim sudovima, odnos subjekta i predikata je uvjetovan nečim trećim. Ako se neki sud potvrdi kao hipotetički, onda se on sastoji od dvije rečenice pomoću kojih se izražava odnos ovisnosti jednog suda od drugog.

Opća forma ovih sudova glasi: *Ako je AB, onda je CD*. Na primjer: *Ako je nebo plavo, onda je sunčano. Ako budeš dobar, kupit ću ti čokoladu*. Na prethodnim primjerima je vidljiva uvjetovanost jedne radnje drugom što dokazuje tvrdnju da se hipotetički sud sastoji od dvije rečenice u kojima je iskazan odnos uvjeta ili pogodbe.

Prvi sud, odnosno prva rečenica se naziva antecedent (onaj koji prethodi), a drugi sud se naziva konzekvent (onaj koji slijedi). „Model se za pogodbene rečenice temelji na značenju antecedenta, uvjerenju i poznavanju konteksta, što uvjetuje prirodu i stupanj povezanosti antecedenta i konzekventa. Taj proces može rekursivno definirati antecedentni model – stanje stvari konzekventa može biti relevantno sudioniku u antecedentnome modelu – ili se može pokazati da između dvaju modela postoji vremenska, uzročna ili deontička veza.“ (Šarić, 1997 : 157)

Postoje različiti odnosi između antecedenta i konzekventa. Ukoliko je odnos između antecedenta i konzekventa relevantan, rečenica će biti istinita samo ako je konzekvent istinit. Odnosi antecedenta i konzekventa podliježu materijalnoj implikaciji. „Za materijalnu implikaciju vrijedi sljedeće: složeni će sud imati vrijednost ‘neistinito’ samo ako je antecedent istinit, a konzekvent neistinit. U svim drugim slučajevima imat će vrijednost ‘istinito’.“ (Šarić, 1997 : 158) Na primjer, rečenica *Ako si bio u Zenici, onda si bio na Filozofskom fakultetu*. neće biti istinita ako postoji bilo ko ko je posjetio Zenicu, a nije posjetio Filozofski fakultet. Naravno, takvi slučajevi i postoje, pa ovaj primjer nije istinit.

S druge strane, ovdje je potrebno napomenuti da se logika bavila oblikom sudova a ne njihovim sadržajem. S tim u vezi, dolazi se do zaključka da se sama ‘istinitost’ antecedenta i ‘neistinitost’ konzekventa ne može uzeti kao aposlutni kriterij za istinitost cijelog suda. U prirodnom ljudskom jeziku, koji je podložan stalnim promjenama, vlada sadržajni kriterij za razliku od logičkih sudova u kojima većim dijelom vlada formalni kriterij.

„*Ako sljedeći test iz francuskoga napišeš za pet, dat ću ti 1000 kuna*. Govornik ne uspostavlja vezu između antecedenta i konzekventa; u tim primjerima postoji formalna, ali ne i sadržajna veza između njih. Uloga tih pogodbenih rečenica nije u tome što iskazuju što bi bilo da je pogođeno stanje stvari izrečeno u antecedentu, nego u tome što naglašuju nemogućnost ostvarenja uvjeta izrečena u antecedentu.

Istinitost ili neistinitost konzekventa u takvim primjerima ne igra nikakvu ulogu.“ (Šarić, 1997 : 160)

U prethodnom citatu dat je primjer rečenica u kojima se pobija teza materijalne implikacije. Jezik u interpretaciji logičkih sudova treba predstavljati strogo ustrojenu i nepromjenjivu konstantu koja obitava unutar nekih okvira i pravila. Nasuprot takvom mišljenju, poznato je da jezik ne može biti nepromjenjiva konstanta, već je podložan stalnoj evoluciji. Materijalna implikacija bi možda bila i primjenjiva u okolini unutar koje se posmatraju hipotetički sudovi, u kojima postoje jasno određene relacije odnosa i gdje je rezultat uvjeta/pogodbe jedna ili druga opcija. U govorenom jeziku, koji je živ i dinamičan, materijalna implikacija pada u vodu iz jednostavnog razloga: Ako se ponovo vratimo shemi *Ako je AB, onda je CD* uvidjet ćemo da hipotetički sud, samim tim i materijalna implikacija, podliježu nekoj vrsti binarne opozicije. S druge strane, u prirodnom ljudskom jeziku, takve opcije i nisu tako česte. Prirodni jezik je podložan stalnom razvoju. Upotrebom pogodbe ili hipotetičkog suda govornik ne razmišlja da li je njegov antecedent istinit ili neistinit, da li je konzekvent istinit ili neistinit, te na kraju da li se cijela tvrdnja može smatrati istinitom ili neistinitom. Govornik svom sagovorniku prenosi cjelovitu obavijest u obliku pogodbe ili pogodbene rečenice ne brinući o odnosu antecedenta i konzekventa.

Definiranje pogodbe

1. Pogodba 1. ono od čega zavisi da li će nešto biti ili ne; 2. sporazum (Moskovljević, 1990 : 560)
2. Pogodba im. ž. r. pl. *pogodbi*; kupoprodajni dogovor; pogađanje. (Čedić, et al, 2007 : 674)
3. Hrvatski jezični portal, koji funkcionira na online bazi podataka, te koristi Anićev *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Anićev *Pravopis hrvatskoga jezika* kaže da se pogodba definira kao: 1. dogovor (oko cijene i sl.) *sklopiti pogodbu*; 2. zajednička međusobna saglasnost (pismena ili usmena) o obvezama, interesima; 3. pren. snošljivost, međusobno uvažavanje.

Ove definicije pogodbe, iako dolaze iz različitih rječnika hrvatskog, srpskog i bosanskog jezika, imaju u suštini slična objašnjenja pojma pogodbe. Sva tri tumačenja se slažu u tome da je pogodba određena vrsta sporazuma ili dogovora koji određuje da li će se neka radnja izvršiti ili neće. Rječnici se, dakle, slažu u definicijskom određenju pogodbe.

Pogodba kao dio rečeničnog ustrojstva

Sintaksa, kao posebna grana lingvistike, za svoj predmet istraživanja uzima i pogodbu, tačnije pogodbenu / uvjetnu klauzu. Pogodbena klauza se izučava kao podvrsta zavisnosloženih rečenica sa adverbijalnim klauzama, i njeno definiranje ne propušta niti jedna gramatika.

1. *Gramatika bosanskoga jezika* kaže da se pogodbenom zavisnom klauzom u složenoj rečenici obilježava uvjet za ostvarenje sadržaja osnovne klauze. To znači da osnovna i zavisna klauza stoje u odnosu pogodbe: ostvarenje sadržaja osnovne klauze moguće je samo ukoliko se ostvari sadržaj zavisne klauze. (Jahić, Palić, Halilović, 2000:436)
2. *Gramatika srpskog književnog jezika* kaže da su uslovne rečenice one čiji predikat označava radnju, stanje ili zbivanje koji su uslov za vršenje radnje označene predikatom njihove nadređene, glavne (upravne) rečenice. (Stanojčić, 2010:407)
3. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* kaže: „Kad se pokaznim pogodbenim prilogom *onda* u jednoj rečenici izriče da joj se sadržaj ostvaruje pod određenom pogodbom u drugoj, dvije se rečenice sklapaju u jednu tako da se druga odnosnim pogodbenim priložima *ako, kada* ili pogodbenom česticom *li* pridruži uz prilog *onda*, koji se ne mijenja ili se izostavlja. (...) Tako nastala zavisno složena rečenica po značenju uvrštavanja jedne rečenice u drugu jest odnosna, a po mjestu zavisne u ustrojstvu glavne zove se pogodbena rečenica. (Eugenija Barić, et al, 1979:406)
4. *Gramatika srpskog jezika* kaže da uslovne rečenice izražavaju uslov koji je neophodan za izvršenje radnje glavne rečenice. Stoje obično ispred glavne rečenice, ali neretko i posle nje. (Klajn, 2005:251)
5. U *Osnovima gramatike bosanskog jezika* stoji da se uslovno priloškoodredbeno značenje izražava padežnim formama,

glagolskim prilogom sadašnjim, predikatskim apozitivom i uslovnim (uvjetnim) rečenicama. (Čedić, 2001:194)

6. U *Hrvatskoj gramatici* stoji da je pogodbena rečenica takva zavisna rečenica koja se u glavnu uvrštava kao njezina adverbna (priložna) oznaka uvjeta. Njome se izriče uvjet pod kojim se ostvaruje izrečen rečenični sadržaj. (Barić et al, 1997:503)
7. U još jednoj *Gramatici srpskog jezika* stoji da uslovne (pogodbene) rečenice kazuju uslove ili pogodbe nepohodne da se izvrši radnja u glavnoj rečenici. (Tasić, Gačević, 2011: 108)

Razlog navođenja definicija pogodbene rečenice iz različitih gramatika bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika jeste prikazivanje raznovrsnog spektra literature iz kojeg možemo izvući jedinstveni zaključak. Definiranje pogodbe kao takve se nije u velikom dijelu odmaklo od definiranja pogodbe unutar proučavanja hipotetičkih sudova. Jedina očigledna razlika je samo pomjeranje iz granica logike u granice sintakse i gramatike, pa se više ne govori o pogodbi kao dijelu suda, već o pogodbi kao dijelu složene rečenice. Sve gramatike se slažu da je pogodbena klauza zavisna klauza u kojoj se obilježava uvjet za izvršenje radnje koja je označena u glavnoj klauzi. Osnovni veznici ovih rečenica su: *ako*, *ukoliko* i *li*.

Osim definiranjem, sintaksa se bavi i mogućnošću izvršenja radnje koja je označena u zavisnoj klauzi. Tako se, unutar različitih gramatika, može pronaći podjela na: *realne*, *potencijalne* i *irealne* pogodbene klauze. Realne pogodbene klauze su one u kojima se pojavljuje uvjet koji će na kraju dovesti do ostvarenja radnje koja je označena u glavnoj klauzi (*Ako ne položiš ispit, obnavljaš godinu*). Potencijalne pogodbene klauze su one u kojima se pojavljuje uvjet čije eventualno ili moguće ispunjenje dovodi do ispunjenja sadržaja glavne klauze (*Ako nas vide, pozdravit ćemo ih*). Na kraju, pomoću irealnih pogodbenih klauza izražava se uvjet koji je nemoguć ili neispunljiv, te samim tim, i sadržaj glavne klauze čini neostvarivim. (*Da sam ti ja mati, drugačije bi se ponašala*).

Zaključak

Pogodba, kao značenjska kategorija, zanimljiva je još od proučavanja hipotetičkih sudova i logike. Kroz hipotetičke sudove i materijalnu implikaciju pogodba je posmatrana kroz opozicije 'istinitog' i 'neistinitog'. Ono što je zajedničko u posmatranju pogodbe kroz hipotetičke sudove i posmatranju pogodbe kroz sintaksu je definiranje pogodbe kao uvjeta za izvršenje određene radnje. Ta radnja u hipotetičkim sudovima je postavljena u opozicije istine ili neistine dok je u očima sintakse ta radnja predstavljena kao realna, potencijalna ili irealna.

Literatura

1. Barić, Eugenija (et al), *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
2. Barić, Eugenija (et al), *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
3. Čedić, Ibrahim, *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Instut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
4. Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
5. Klajn, Ivan, *Gramatika srpskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd, 2005.
6. Stanojčić, Živojin, *Gramatika srpskog književnog jezika*, Kreativni centar, Beograd, 2010.
7. Jovanović, Jelena, *Lingvistički i stilistički aspekti proučavanja rečenice*, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2013.
8. Šarić, Ljiljana, *Interpretacija pogodbenih rečenica*, FILOLOGIJA 29, Zagreb, 1997, 155-169, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/157490>
9. <https://filozofijagsm.files.wordpress.com/2014/01/sud.pdf>
10. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=baza>
11. <http://kgracin.com/logika/Semantika.pdf>

CATEGORY OF CONDITION IN BOSNIAN LANGUAGE

Abstract

Condition includes quite broad semantic extent. Just defining condition includes the exploration of logic and its items of logical judgements. Therefore, it comes to the conclusion that the semantic field of conditions is closely related to philosophy. Despite different semantic relations, the condition could be universally defined as the requirement for performing a certain action. Depending on whether is real, potential or unreal, the action will be performed, may be performed or it will not be performed.

Key words: *condition, logic, conditional clause*